

MODULUL 2: ISTORIA APOLOGETICII CRESTINE

Lecția 6, Secolul XX (parte 1: 1900-1950) – Parte B

În trecut, înainte de iluminism, apologetica era mai simplă. Ea fie că explica celor credincioși bazele credinței, fie că încerca să răspundă acuzațiilor celor necredincioși și, simultan, încerca să îi convingă de erorile lor. După apariția deismului, apoi a idealismului și liberalismului, apologetica a devenit mai diversificată, iar linia între apărare și atac a devenit mai confuză.

Apar două feluri de apologetică:

1. o apologetică defensivă, care caută să argumenteze cu necredincioșii și să îi aducă la credință.
2. o apologetică de tip sintetic, emergent (revizionist), care încearcă o nouă sinteză între cunoașterea religioasă și cea seculară. În această privință, apologetul de tip nou se află pe un teritoriu nou, al nimănui, între creștinii conservatori și ateii radicali. Rezultatul a luat forma unor noi tipuri de gândire, de la modernismul catolic la **liberalismul protestant**, la **existențialism creștin** (dec. 4) și **secular** (dec. 6), abordări care nasc reacții puternice în sânul bisericilor.

Apologetică protestantă (1900—1950)

Teologie dialectică: K. Barth și discipolii săi, proclamare fără argumentare

În sec. 19, lupta teologică din Protestantism avea loc între conservatori și liberali. La începutul secolului 20, se simte confruntarea cu evoluționismul și teoriile științifice, și o nouă orientare spre apologetica Bisericii.

Karl Barth (1886—1968)

Barth și cei din cercul său au inițiat mișcarea “**dialectical theology**”. Barth era ostil față de apologetică și arată lucrul acesta în **Church Dogmatics**. El nu crede în valoarea pregătitoare a apologeticii, deoarece, în momentul în care vine revelația, conform teoriei lui, se creează și capacitatea de a o înțelege și de a-i răspunde. Nu consideră că studiul antropologic poate abilita mintea să înțeleagă revelația divină. De aceea, nu crede că există nevoia după o bază extra-teologică pentru teologie. El nu crede că a existat vreodată vreo apologetică sau polemică eficientă a credinței împotriva necredinței.

Comentează despre Schleiermacher și încercarea lui de a prezenta apologetica drept o recomandare a credinței către o lume necredincioasă. A merge cu steagul alb al dialogului înaintea celor necredincioși, ca să le vorbești cu superioritate despre credință, ca să o primească, este o greșeală dăunătoare creștinismului, crede Barth.

Într-un studiu despre Anselm, Barth recomandă ca omul credincios să meargă să confrunte necredința fără compromisuri sau trădarea credinței. Despre Anselm zice că a trecut golful dintre credință și necredință nu ca

să caute un armistițiu, ci ca un cuceritor a cărui armă era faptul că îi considera pe adversarii săi necredincioși ca egalii lui, cu care se luptă...

Emil Brunner (1889—1966) : corecția barthiană – toată teologia este apologetică

A fost un coleg și sprijinitor al lui Barth în dialectica teologică. El însă spune că “toată teologia are un caracter apologetic”.

Prin teologie apologetică – sau eristică, așa cum o numește el, Brunner se referă la discuția intelectuală despre credința creștină în lumina ideologiilor contemporane, cărora li se opune.

Scopul principal al apologeticii este să reflecteze asupra credinței ca să expună eroarea rațiunii independente de credință, care abuzează de gândirea umană independentă. De vreme ce, și apologetul se luptă cu aceleași scăderi ale rațiunii, ca și oponentul necredincios, apologetica nu este auto-suficientă, superioară.

Pentru Brunner, apologetica nu este o disciplină distinctă, ci o altă dimensiune a teologiei. Orice declarație dogmatică este în același timp și o declarație apologetică-polemică (și invers).

Rudolf Bultmann (1884—1976) : dezistoricizare și re-mitologizare

Are o poziție intermediară între vederile negative ale lui Barth despre apologetică și cele foarte pozitive ale lui Brunner. Mai aproape, totuși de Brunner.

Omul are o relație permanentă și necesară cu Dumnezeu, chiar înainte ca Dzeu să îi vorbească prin Hristos. „Viața omului este mișcată înspre căutarea lui Dumnezeu, pentru că în mod conștient sau inconștient este mereu mișcat de întrebarea despre existența sa proprie, personală. Întrebarea despre existența lui Dumnezeu și cea despre existența sa personală sunt identice.”

Relația personală cu Dumnezeu, decisivă pentru credință, este făcută reală doar de Dumnezeu, și nu poate fi descoperită de noi înșine. Nici chiar marile acte ale revelației, sau minunile lui Dumnezeu, nu pot fi însă bază pentru credință prin sine însele, ci doar când sunt văzute cu ochii credinței. Efortul de a obține credință prin baze și evidențe raționale, zice Bultmann, subminează credința – care ajunge să depindă de ceva extern, și deci nesigură.

“He who thinks that it is possible to speak of wonders [miracles] as of demonstrable events capable of proof offends against the thought of God as acting in hidden ways. He subjects God's action to the control of objective observation. He delivers up the faith in wonders to the criticism of science and in so doing validates such criticism.” [104](#)

El cade în capcana de a crede că și atunci când respinge unele rapoarte de minuni din NT, sau despre învierea lui Hristos, drept neexacte, nu atacă credința în acțiunea lui Dzeu în și prin Hristos. Aceasta nu este în esență ceva verificabil istoric, “not a fact of past history open to historical verification”. Credința primește mărturia lui Dzeu, și ce credem noi despre înviere nu se poate baza în sine pe ce au crezut ucenicii în primul secol. Credința implică un risc personal întotdeauna. Aici el face o distincție incorectă între elementul uman și Dzeu, ca și cum poate crede doar direct prin relație directă cu Dzeu, nu și prin intermedierea oamenilor, ca și cum acestea ar fi mutual exclusive. De fapt, Dzeu se comunică pe sine și direct, dar și prin intermediar, mai ales prin oameni, ca imagine a sa (posibil și prin ingeri, ca vestitori sau slujitori).

Bultmann pare indiferent față de apologetică, dar nu este așa. Programul său de demitologizare a teologiei NT este motivat, parțial, de o intenție apologetică. El crede că acel conținut al credinței din evanghelia NT trebuie comunicat în formă demitologizată. A demitologiza înseamnă să negi că mesajul Scripturii și al Bisericii este esențial legat de lumea antică, demodată, depășită.“

Barth evaluează că Bultmann s-ar supăra dacă ar fi numit apologet, dar așa cum era și cu Schleiermacher, a face exegeză biblică, teologie, în general, și în particular, a predica, înseamnă a face evanghelia relevantă și interesantă pentru intelectualii care o disprețuiesc.

Paul Tillich (1886—1965): teologia omniprezenței, nu un Dumnezeu al golurilor din știință

Uneori, văzut ca teolog dialectic. Paul Tillich (1886—1965). O doctrină originală, eficientă, asupra naturii și valorii apologeticii. El expune două motive pentru care apologetica modernă se află în situație dificilă.

1. Mai întâi, unii apologeți au plasat adevărul divin – sau nevoia de divinitate, în golurile sau lacunele din teoriile științifice. Pe măsură ce acestea erau explicate, Dumnezeu părea că este împins afară din lumea înțelegerii, din creație.
2. În al doilea rând, atunci când apologetica își alege argumentele din sursele care nu se bazează pe revelație, se expune din start eșecului. Pierde caracterul distinct și eficiența.

Tillich însă nu crede, ca Barth, că teologia este o piatră cu care să arunci în necredincioși. Teologia este o metodă de arăta necreștinilor că întrebările lor existențiale își găsesc un răspuns bun în evanghelia creștină: cine suntem noi înșine, ce destin avem în lume, etc. Aceasta este apologetica de corelare.

Ca Brunner, și Tillich crede că apologetica este un element omnipresent în teologie, nu doar o secțiune specială în teologia sistematică.

Niebuhr: Reinhold Niebuhr (1892—1971) și H. Richard Niebuhr (1894—1962)

Reinhold Niebuhr (1892—1971): salvarea este prin credință, probată social

Alan Richardson zice că R. Niebuhr este prea critic despre epoca sa, ca să fie un apologet convențional. În cuvântările sale din seria Gifford Lectures, *The Nature and Destiny of Man*, Niebuhr critică profund cultura modernă. El arată în ce fel creștinismul, în forma sa paulină- luterană despre salvarea prin credință, este capabil să ofere lumină în problemele din secolul 20. Evanghelia creștină aduce lumină și stabilitate, față de cele două atitudini ale lumii care sunt optimismul total sau pesimismul total. În sine, sarcina apologeticii este pozitivă. Ea se ocupă de corelarea adevărului, primit prin credință și pocăință, de celelalte adevăruri din viață și istorie, primite prin experiență.

Al doilea element distinctiv al apologeticii lui Reinhold Niebuhr este accentul pe acțiunea socială. El reproșează bisericilor că marxismul a exploatat lipsa lor de interes social. Creștinismul vine cu remediul lui Dumnezeu față de păcat, ca dezastru spiritual, dar și față de formele abuzive sociale ale păcatului.

H. Richard Niebuhr (1894—1962): nu rațiune superioară, ci monoteism radical

În cartea sa **The Meaning of Revelation**, el i-a criticat aspru pe Scheiermacher și Ritschl că au vrut să prezinte Creștinismul, la bara de apărare a rațiunii, ca cea mai bună religie. În loc de această apărare apologetică de sine, mai bine o teologie confesională plină de hotărâre. Teologia lui Richard a fost etichetată drept monoteism radical în sensul că îl eliberează pe om de orice subjugare față de natură sau alte creaturi, și îl face în mod obiectiv liber și autocritic.

Acești teologi au refuzat dezvoltarea de sisteme care să evalueze mesajul creștin din afara unei poziții bazate pe credință. Au dat importanță miracolelor, fizice, intelectuale și morale, ca argument, dar nu cea mai mare importanță. Au subliniat nevoia de convertire interioară sau pocăință, în sensul de metanoia, ca o condiție a a oricărei încercări de evaluare a evangheliei. Această convertire se întâmplă prin ascultarea proclamării profetice a mesajului creștin. În acest sens, apologetica nu se deosebește de predicare.

Apologeți protestanți germani

Karl Heim (1874—1958): credința în dialog cu fizica

Karl Heim (1874—1958) a predat la Tübingen din 1920 până la pensionare. A scris împotriva acuzațiilor catolicului Karl Adam o lucrare **The Nature of Protestantism**. A prezentat lumii seculare credința pietistă din comunitatea sa schwabă, în care a crescut. A scris **Credința evanghelică și Gândirea modernă**, în șase volume.

Spre deosebire de Barth, Heim era convins că discuția despre Dumnezeu trebuie prezentată minții moderne seculare în mod inteligibil. Spre deosebire de Bultmann, Heim credea că nu este nevoie de o schimbare / preschimbare / remitologizare radicală a termenilor. El era convins că rațiunea umană este incapabilă în mod autonom să răspundă celor mai profunde întrebări existențiale și are nevoie de Cuvântul divin.

Heim demască idolii societății seculare: relativitatea lui Einstein și indeterminismul lui Heisenberg, ca să arate că acestea au distrus idea de obiectivitate. Se ocupă așadar de relevanța argumentului apologetic în contextul teoriilor fizice de avangardă. Așadar, adevărul evangheliei rezidă în transcendent și neobiectiv (subiectiv?). Dumnezeu stă într-o zonă neaccesibilă gândirii obiective, în transcendent. Din reacția sa sceptică și relativistă, Heim alcătuiește o teologie oarecum naturală. El totuși se bazează pe un anumit conservatorism teologic și nu se străduiește să formuleze evanghelia în termenii științifici ai înțelegerii moderne despre univers.

Dietrich Bonhoeffer (1906—1945) : credința în dialog cu secularismul

A studiat cu Heim la Tübingen. A păstrat de aici preocuparea de a comunica evanghelia în termeni relevanți pentru cititorii moderni seculari. A dezagreat cu Barth, pentru că acesta aștepta ca oamenii să primească evanghelia fără să o înțeleagă mai întâi și să o vadă ca inteligibilă și necesară.

Bonhoeffer însă vede secularismul ca un prieten, nu ca un dușman, o atitudine corectă care redă lumea ei înșiși și nu acceptă forțe active supranaturale, neperceptibile, nici un *deus ex machina*. A dori să îi ții pe

oameni dependenți de forțele religioase în viața lor zilnică, prin apologetica modernă, era un effort nelegitim, conform lui Bonhoeffer:

The attack by Christian apologetic on the adulthood of the world I consider to be in the first place pointless, in the second place ignoble, and in the third place unchristian. Pointless, because it seems to me like an attempt to put a grown-up man back into adolescence, i.e. to make him dependent, and thrusting him into problems that are, in fact, no longer problems to him. Ignoble, because it amounts to an attempt to exploit man's weakness for purposes that are alien to him and to which he has not freely assented. Unchristian, because it confuses Christ with one particular stage in man's religiousness, i.e. with a human law.¹²⁴

NU era de acord cu apologetica lui Heim și Tillich. Primul căutase, prin metode pietiste, să vorbească inimii umane, că doar în Hristos are salvare, altfel opțiunea este doar disperarea. Tillich i-a condus pe oameni la disperare existențială, ca aici, la marginea prăpastiei să se întâlnească cu Dumnezeu.

Bonhoeffer a respins apologetica făcută pe premise religioase, și a încercat o apologetică seculară bazată pe capacitatea creștinilor de a-i conduce pe oameni la maturizare socială, și intelectuală, responsabilă. El susținea că credința creștină susține procesul de secularizare. Dezideologizarea lumii, ori desacralizarea ei, prin credință monoteistă, era un efect de dorit, pentru că elibera lumea de proprii săi idoli și o responsabiliza. Responsabilizarea lumii prin credință devine un fel convertire la Dumnezeu și închinare corectă.

Apologeți protestanți englezi

Charles Gore (1853—1932): credința în contrast cu știința modernă - o via media

În cartea **Lux mundi** Gore dorește să vină în ajutorul credinței primejduite, aducând crezul creștin în linie cu cunoașterea modernă (știință, istorie, analiză). În cartea sa, **The Reconstruction of Belief**, Gore analizează primjdiile venite din darwinism, critica Bibliei, religiile comparate și revolta filosofică față de calvinism (iad, răscumpărare, etc.). În cartea **Can We Then Believe?** Gore susține că există o cale de mijloc, o **via media**, între conservatorism orb și modernismul divorțat total de tradiția mărturisirii creștine.

Sir Edwyn C. Hoskyns (1884—1937): credința ca descoperire divină și explorare

NT scholar, foarte influențat de Gore și de Epistola către Romani a lui Barth (about 1924 or 1925), pe care a și tradus-o în engleză.

El considera că împărăția lui Dumnezeu este o sosire bruscă și neașteptată a neprihănirii divine (sudden and unexpected inbreaking of divine righteousness) care aduce idealismul uman sub judecata lui Dumnezeu.

Hoskyns nu crede că această poziție împiedică abordarea raționalistă a procesului de credință, sau folosirea de tehnici de cercetare istorică.

The Riddle of the New Testament, carte scrisă de Hoskyns și Noel Davey, arată că interpretarea cristologică divină a lui Isus, în NT, nu a fost superimpusă ulterior peste un mesaj necristologic inițial al predicării din primele decenii. Adică Isus însuși a înțeles că este Mesia și a proclamat Împărăția divină. Pe de altă parte, nici nu era un mesaj comun în primul secol. Evanghelia a fost un scandal în primul secol, la fel cum este un scandal și în secolul 20. A scris cu convingere, vervă și stil impresionant, apropiat de cel al lui Barth.

Charles H. Dodd (1884—1973) : credința ca mesaj coerent și istoric al NT

A apărut autenticitatea predicării apostolice așa cum este păstrată și rezumată în Fapte, în predicile lui Petru și Pavel. Această kerygma primitivă, conform lui Dodd, este corectă / exactă istoric și reprezintă miezul mesajului NT. Teologia academică britanică a fost influențată de oameni ca Dodd, care a sprijinit teologia sistematică a lui Barth și a privit critic la reinterpretarea deistoricizată a kerygmei pe care o propune Bultmann în proiectul său de demitologizare / remitologizare a NT.

C. S. Lewis (1898—1963): credința clasică în formulări logice noi, în dialog cu filosofia și istoria

Educat ca puritan în Belfast, Irlanda, în mediu protestant, el s-a revoltat împotriva tradiției și a devenit ateu. În Franța primului război mondial, pe front, era în recuperare, în urma unei boli, și a văzut lumina. L-a citit pe Chesterton (Omul Etern, Everlasting Man) și a înțeles că existau moduri de a privi la creștinism care aveau foarte mult sens, dreptate. S-a întors la Oxford și a devenit anglican în 1931. A scris f. mult. În apologetică, Creștinismul pur-și-simplu, **Mere Christianity**. Creștinismul clasic l-a apărut el.

Problemele necredinței moderne, precum și soluțiile credinței creștine le-a prezentat în cărți alegorice cum sunt: **Pilgrim's Regress: An Allegorical Apology for Christianity, Reason and Romanticism** (1933), în cărți de satiră **The Screwtape Letters** (1942), în analize vizionare cum este **The Great Divorce** (1945) sau în nuvele spațiale mitologice (cosmice) cum ar fi **Perelandra** (1944) ori **That Hideous Strength** (1945). Autobiografia o prezintă în **Surprised by Joy** (1955).

Are trei lucrări didactice **The Problem of Pain** (1940), **The Case for Christianity** (1943), și **Miracles** (1947). Lewis susține genial ideea creștină a unui Dumnezeu transcendent, personal, și provident, și demontează acuzațiile istorice împotriva credinței, arătându-le punctele slabe.

Asemănător cu Chesterton, Lewis crede că Creștinismul este marea izbăvire a umanității.

J. Alan T. Richardson (1905—1975): coerența istorică a creștinismului, reafirmată, interpretată

Celebrul JAT Richardson (Honest to God). El a respins vederile de tip tomistic, că rațiunea singură poate să îi aducă pe oameni la cunoașterea de Dumnezeu. Împreună cu teologii augustinieni, rațiunea trebuie asistată de har, ca să se ridice deasupra condiției decăzute, păcătoase. Afirmările creștine se ridică la înălțimea exigențelor rațiunii, a unei rațiuni iluminate de credință.

Conform lui JAT Richardson, creștinismul oferă o interpretare a istoriei mult mai coerentă decât variantele raționalismului științific. Există aici universalitate, coerență și finalitate, zice el. Fără paralelă în alte scenarii.

Ca urmare, Richardson a privit atent la natura gândirii științifice istorie. Istoria nu este doar despre date obiective, cât și despre direcții explicate subiectiv, deci, despre interpretare. În acest sens, nu pot fi anulate sau respinse mărturiile apostolice despre învierea lui Hristos. Așadar, împotriva lui Gunther Bornkamm, Richardson nu crede că ultima afirmație reală istoric din NT ar fi proclamarea învierii lui Isus, în evanghelii.

Pentru Richardson învierea lui Isus nu este cu totul anomală. Ea este inteligibilă, în lumina altor acțiuni neobișnuite performate de Dumnezeu. Situații „revelaționale”.

Totuși, el a fost criticat pentru distincția dintre fapt obiectiv și interpretare.

Apologeți protestanți americani

Benjamin B. Warfield (1851—1921): apologetică clasică redivivus

De la Princeton Theological Seminary. Conform lui, într-un articol din 1908, apologetica se ocupă cu stabilirea adevărului creștin, ca religie absolut superioară, concret și în general. Contra lui Ritschl și distincția acestuia între cunoaștere teoretică și cunoaștere religioasă, el nu recunoaște că această cunoaștere religioasă nu are nevoie de dovezi raționale.

Cornelius Van Til (1895—1987) : apologetică clasică în metodă nouă - presupozitionalismul

Discipol al lui Warfield, dar și al reformatului Abraham Kuyper (1837—1920) și Herman Bavinck (1854—1921). Van Til a predat apologetică la Princeton Theological Seminary în 1928, dar a demisionat în 1929 din cauză că seminarul părea să se îndrepte spre liberalism. El este unul din fondatorii Westminster Theological Seminary în Philadelphia, unde a predat apologetică până la pensionare în 1975. Metoda sa a rămas cunoscută drept presupozitionalism (“presuppositionalism”). El afirmă că este nevoie de o structură logică pentru argumentele și gândirea apologetică. Anume, se admite adevărul revelației din Scriptură, ca ipoteză, și se verifică consecințele, afirmarea sau probarea, ori lipsa lor în realitatea vieții. Într-un fel, evită argumentul, ca să afirme ipoteza, și să o verifice prin efectele și evenimentele observate în viață.

Sperry?

Ortodoxie răsăriteană în prima parte a secolului 20

Teologia ortodoxă răsăriteană în exil? Doar la greci? Stăniloai. România mare? Comunism, socialism -ateism, evoluționism, hinduism.

Nikolai Alexandrovich Berdiaev (1874 – 1948): teologia libertății umane

Un filosof și teolog rus creștin, existențialist. A subliniat valoarea existențială și spirituală a libertății umane și a persoanei umane.

Ivan Kologrivov (1890-1955): spiritualitatea „celeilalte Rusii” față de comunism

Triumful ateismului comunist în Rusia, necesita o operă rusească despre apologetică. Cel ce a editat această Summa, a fost Ivan Kologrivov în 1937, preot și profesor catolic, la Roma. Baron Ivan Kologrivov. A început să predea în 1946 la Institutul Pontifical Oriental din Roma.

A scris mai multe cărți despre Sfinții Rusiei, Cealaltă Rusie, lucrări apologetice.

Serghei Nikolaevici Bulgakov (1871-1944): ortodoxia rusă reafirmată în Franța

Părintele **Serghei Nikolaevici Bulgakov** a fost [preot](#) în [Biserica Rusiei](#) la începutul secolului douăzeci. A fost cunoscut ca [teolog](#) ortodox, filozof și economist. După un interes timpuriu pentru marxism, s-a întors la rădăcinile sale religioase aflate în creștinismul ortodox. A scris foarte mult, iar după ce a fost exilat de noul guvern comunist din Rusia, a devenit parte a comunității de ruși din Paris, luând parte la fondarea [Institutului Teologic Ortodox Sf. Serghie din Paris](#).

Dumitru Stăniloae (1903 – 1993): un teolog al Trinității, și al dialogului știință-teologie

Dumitru Stăniloae a fost un preot, teolog, [profesor universitar](#), specialist în [dogmatică](#), traducător, [scriitor](#) și [ziarist](#) român. Este considerat unul din marii teolog români din secolul 20. A lucrat vreme de 45 de ani la traducerea lucrării [Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii](#) (în douăsprezece volume). A creat o teologie prin care recuperează învățătura părinților Bisericii și o expune în forme care să aibă sens pentru cititorul din secolul 20, deschizând ferestre și definind un limbaj teologic care să facă față dialogului cu știința, cu sociologia, cu gândirea, în general (filosofia). Gândirea lui este profund treimică. Știința și teologia sunt complementare, nu opuse.

O apologetică a creației, a iubirii, a Sfintei Treimi.

El observă că știința caută cunoașterea vieții, a naturii, dar teologia caută cunoașterea destinului omului, a lui Dumnezeu. Știința este, în esență, o procesare a datelor despre realitate, conform regulilor inteligenței umane. Ea presupune un obiect, un subiect, o metoda.

Așadar, s-ar distinge trei tipuri de știință: fizică (naturală), istorică și noologică (științe naturale, științe istorice, și filozofice-logice plus teologice).

Concluzii

From the point of view of apologetical productivity, the first half of the twentieth century registered **both progress and decline**.

In the first half of the twentieth century liberal Protestants such as Gore pursued an *accommodationist type of apologetics* that was more suited to keeping doubt-ridden Christians within the fold than to inducing outsiders to come in.

Catholic apologetics rose to a new pitch of intensity in France. The era of Gardeil, Garrigou-Lagrange, Grandmaison, and the Apologetical Dictionary of the Catholic Faith marks a high point in the history of Scholastic apologetics, but the authors, most of whom were seminary professors, became overinvolved in subtle theological distinctions of small concern to the laity.

A fresh note was sounded by literary apologists such as **G. K. Chesterton**, **C. S. Lewis** and their colleagues in England.

Toward the middle of the century, theologians such as *Barth warned against apologetics on the ground that it neglected the quality of faith as a grace and that it led to doctrinal compromises*.

On the Protestant side theologians such as Bultmann attacked rationalistic and historicist apologetics in the name of the Protestant principle of “faith alone”.

Tillich pointed out a temptation to which the apologist is particularly subject, namely, that of “sacred dishonesty”;

H. Richard Niebuhr showed that apologetical defensiveness often results from vanity, insecurity, and lack of confidence in God.

Among Catholics, disciples of Blondel and Rousselot such as Henri de Lubac and Jean Leveie severely criticized neo-Scholastic apologetics, which Garrigou-Lagrange and Gardeil were attempting to perpetuate with only minor adjustments. *They accused their adversaries of seeking to prove the truth of Christianity without regard to the specific nature of religious knowledge and the indispensable role of grace in the decision of faith.*

These challenges to apologetics on both the Protestant and Catholic sides did not, however, result in a qualitative decline.

The second quarter of the century registered important gains in relating the Christian faith to advances in philosophy and in the other human sciences.

In Maritain and Gilson Thomistic philosophy became almost a form of apologetics.

Brunner built on the personalism of Ebner and Buber;

Bultmann was influenced by the existentialism of the early Heidegger;

Karl Heim drew on the results of modern physics;

Alan Richardson profited from recent developments in historiography;

Teilhard de Chardin carried on a vigorous dialogue with evolutionary science.